

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Kitap Şifhanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı

Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi

Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu - 2139

Mecmu'a-i Havâşî

eş-Şeyh el-İmam İlyas bin İbrahim es- Sinobî

Hâtibzâde Muhyiddin Mehmed bin İbrâhim el-Kastamonî

Gizem ÖZÇAYAN
2018

ESER VE MÜELLİF HAKKINDA

Eser adı Mecmu'a-i Havâşî'dir. Müellifi es-Sinobî, el-İmam İlyas bin İbrahim es-Sînâbî (ö. 891 / M. 1486) ve Hâtibzâde Muhyiddin Mehmet bin İbrâhim el-Kastamonî (ö. 901/ M. 1496), müstensihî eş-Şeyh el-İmam İlyas bin İbrahim es- Sinobî'dir. 268a sayfasındaki ferağ kaydında istinsah tarihi 925 senesinin Zilkade ayı olarak verilmiş ve ayrıca kaydın hemen yanında eldeki nüshanın müellif (es-Sinobî) nüshasıyla karşılaştırılmış olduğu da kaydedilmiştir. Eserin konusu kelamdır ve ta'lik hattı ile yazılmıştır. Dili Arapça'dır.

Eser 6 bölümden oluşmaktadır. Mecmu'a-i Havâşî (Havâşî 'alâ Şerhi'l-Mevâkîf*) (1-6);

1. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkîf;
2. Ta'lika 'alâ Evâil Şerhi'l-Mevâkîf; Hatibzâde Muhyiddin Mehmed;
3. Hâşiye 'alâ Evâil el-İlâhiyyât min Şerhi'l-Mevâkîf el-Meslek;
4. Hâşiye 'alâ Evâil el-İlâhiyyât min Şerhi'l-Mevâkîf el-Meslek;
5. Hâşiye 'alâ Evâil et-Tecrîd;
6. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Makâsîd. Bu bölümlerin her biri şu sayfalar arasındadır;
1- III+1-72 yk. 19 ve 17 st,
2- II+73b-90a yk. 19 ve 17 st,
3- I+91b-100a yk. 19,
4-101b-115b yk. 19 ve 17 st,
5- I+116b-128a yk. 19 ve 17 st,
6- I+129b-268+IV yk.; 19 ve 17 st.

Eser Muharrem Efendi el-Bosnavî matbaasınca basılmıştır; fakat hicrî 1305 senesinde yapılan bu baskının es-Sinobî'nin bu eserinin hangi nüshasına dayandığı bilinmemektedir; dolayısıyla eser adının kütüphanede (ilk varaklarında kaydedildiği şekilde) "Mecmu'a-i Havâşî" ve "Havâşî 'alâ Şerhi'l-Mevâkîf" olarak kaydedilmesi uygun görülmektedir.

MÜHÜR VE DİĞER KAYITLAR

Eserin 1a sayfasında iki adet mühür mevcuttur: Üst kısımdaki mühür; Umur-u Evkaf Müfettişi Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd Efendiye ait vakıf mührüdür ve mühürde; “min el-kütüb el-mevdû’ bi-yedi el-fekîr ileyhi azze şâneh Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd el-müfettiş bi-umûri’l-evkâf ğufira lehumâ, 1231”. Alt kısımdaki mühür; Taşköprüzâde Kemâleddin Efendi’nin oğluna ait vakıf mührü olup; “vâkıfu haza’l-kitab Mehmed İbrahim bin Kemaleddin bin Ahmed bin Mustafa bin Halil bin Kâsım bin Hâc Safâ eş-şehîr bi-Taşköprizade alâ evlâdihî ve evlâdi evlâdihî” yazmaktadır.

11a sayfasında nüshadaki eserler fihrist şeklinde sıralanmıştır: “Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Mevâkîf 1, Hâşiye ‘alâ Evâil Şerhi’l-Mevâkîf; Hatibzâde 2, Hâşiye ‘alâ Evâil el-İlâhiyyât min Şerhi’l-Mevâkîf el-Meslek es-Sâlis 3, Diğer 4 (Hâşiye ‘alâ Evâil el-İlâhiyyât min Şerhi’l-Mevâkîf el-Meslek es-Sâlis), Hâşiye ‘alâ Evâil et-Tecrîd 5, Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Makâsîd li-Mevlâ es-Sinobî”

Eserde toplam 17 adet mühür bulunmaktadır. Bu mühürlerden 1 tanesi hariç hepsi birbirinin aynısıdır.

MÜHÜR VE DİĞER KAYITLAR

Eserde bulunan mühürler

CİLT

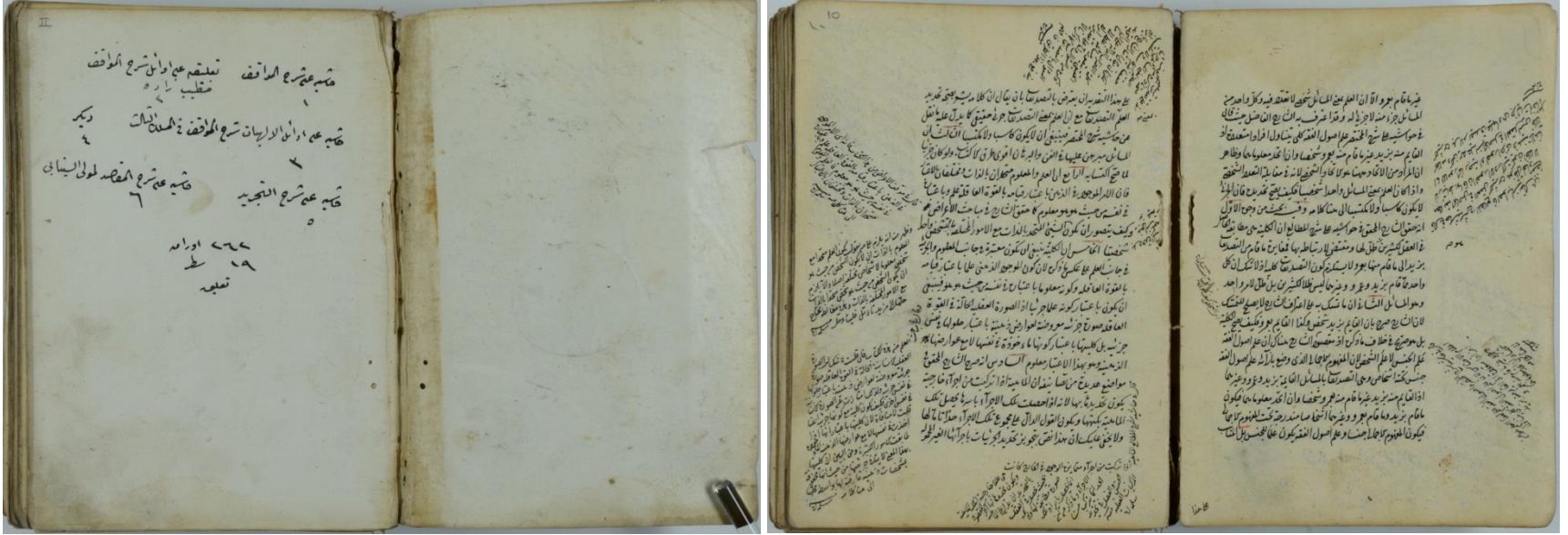
Eserin cilt kapakları 12,3x17,7x0,3cm (ön kapak), 12,3x17,7x0,3cm (arka kapak) ölçülerinde olup sırtı 4cm kalınlığındadır. Eserde mıklep izi bulunmasına rağmen sertap ve mıklep günümüze ulaşamamıştır. Kapaklarda siyah renk deri kullanılmış olup süslemede şemse formu kullanılmıştır. Şemse içlerinde bitkisel motifler yer almaktadır. Kapakların kenar kısımlarında cetveller bulunmaktadır. Kapak içlerinde kâğıt kullanılmış olup köstekler kahverengidir.

CİLT YAPIM TEKNIĞİ

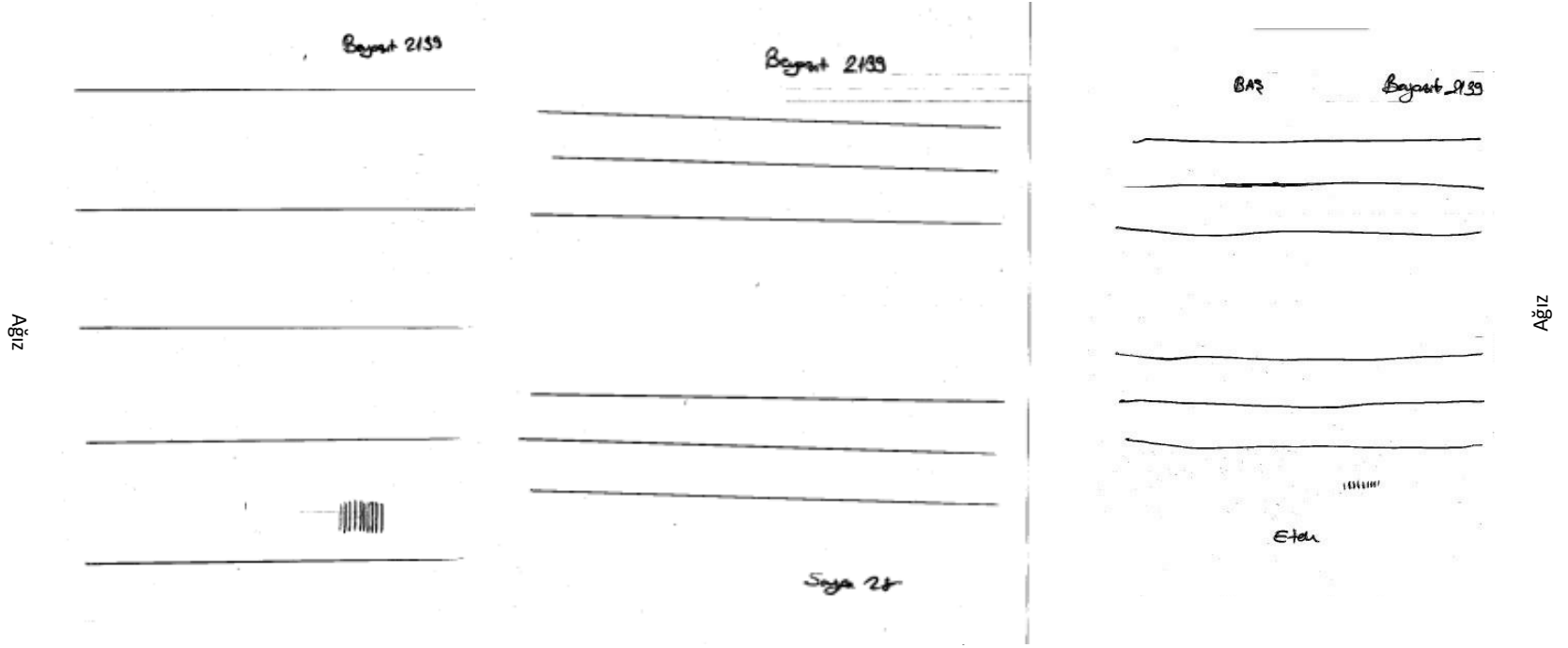
Eserin cilt kapaklarındaki süslemeler mikroskop altında incelendiğinde soğuk baskı tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Cildin şemse kısmı ve kapak derisinin tamamı tek parça halindedir.

METİN

Metin kısmı 12,9x17,8 cm ölçülerinde olup 275 varak 19 satırdan oluşmaktadır. Ön kısmında 3, arka kısmında 4 adet el yapımı Avrupa kâğıdından yan kâğıt bulunmaktadır. Metinde 0,12 mm kalınlığında, aharlı, heterojen hamur yapısına sahip, nohûdî renginde Doğu kâğıdı kullanılmıştır. Eserde hem Doğu hem de Avrupa kâğıdı bulunmaktadır. Metin kısmı siyah ve kırmızı mürekkep ile ta'lik yazı çeşidi kullanılarak yazılmıştır.

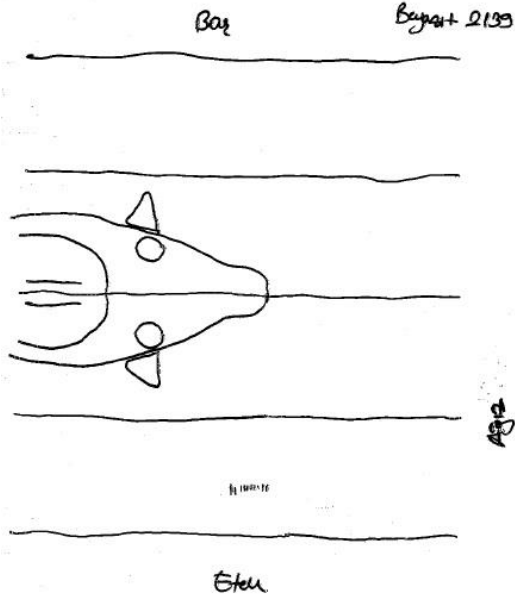
KÂĞIT ÖZELLİKLERİ - FİLİGRAN/SÜZGEÇ/MISTAR

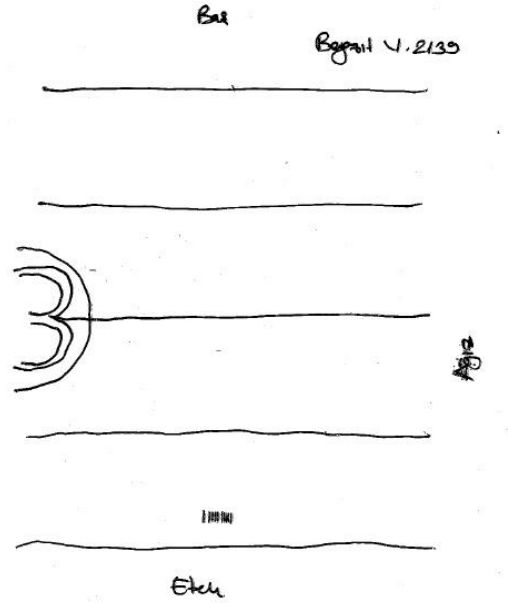
Eserin 2. ve 28. varaklarında bulunan dar ve geniş süzgeç izleri

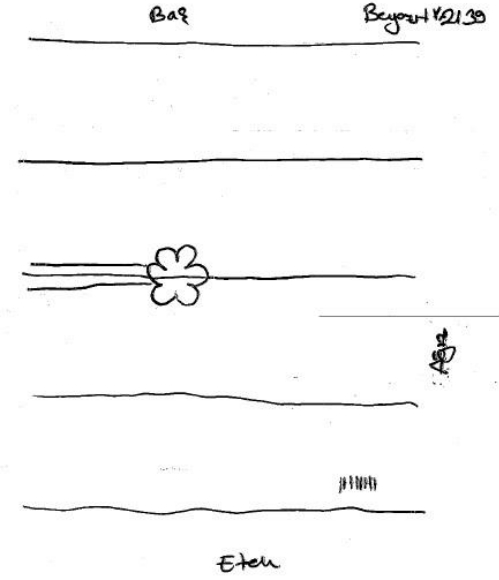
KÂĞIT ÖZELLİKLERİ - FİLİGRAN/SÜZGEÇ/MISTAR

Sayfa VI

sayfa V

sayfa IIV

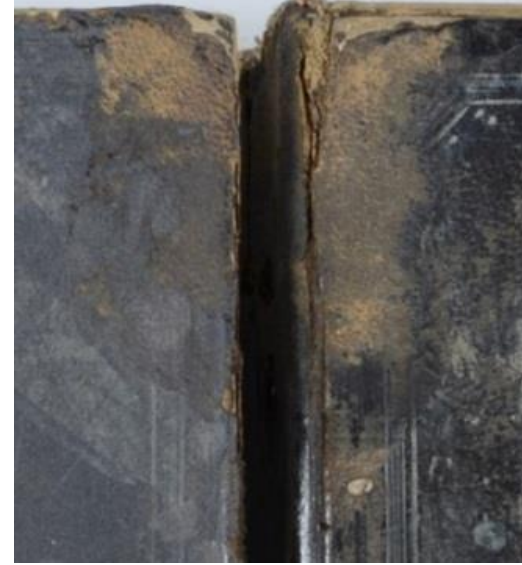
Eserin yan kâğıtlarında bulunan filigranlar ile dar ve geniş süzgeç izleri

DİKİŞ VE ŞİRAZE

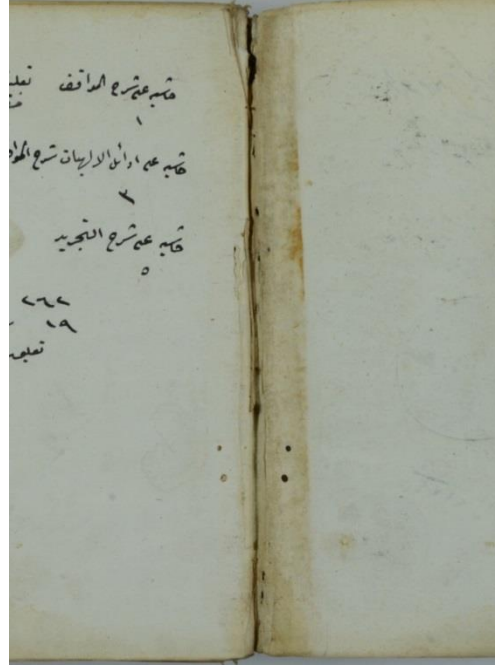
Eser iki duraklı zincir dikiş ile dikilmiştir. Kolon dikişleri kopmuştur. Krem ve açık kahve renklerinde ibrişim ip kullanılarak balık sırtı tekniğinde örülen şirazeler kısmen kopmuş ve dağılmış haldedir.

ESKİ ONARIMLAR - CİLT

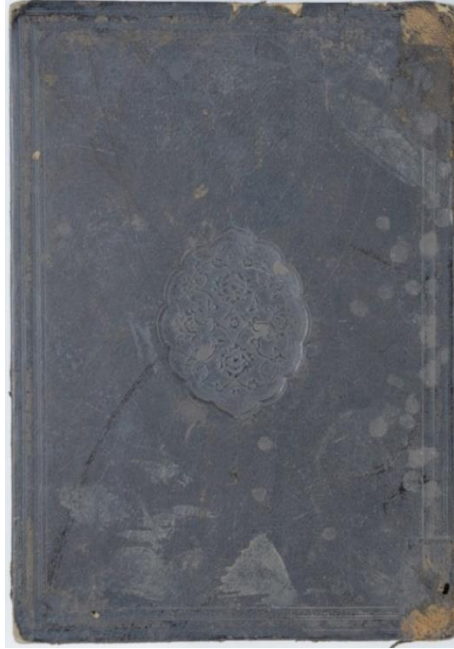
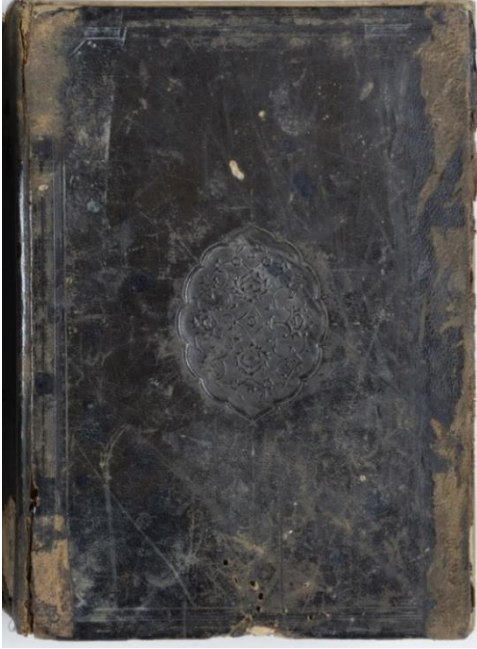
Eski onarımlar cilt kapaklarında sırtta baş kısmında ve kapakların köşelerinde bulunmaktadır. Ayrıca eski onarım sırasında kullanılan tamamlamalar gereğinden fazla yer kaplamakta ve kenarlarda bulunan zencerek formunu kapatmaktadır.

ESKİ ONARIMLAR - METİN

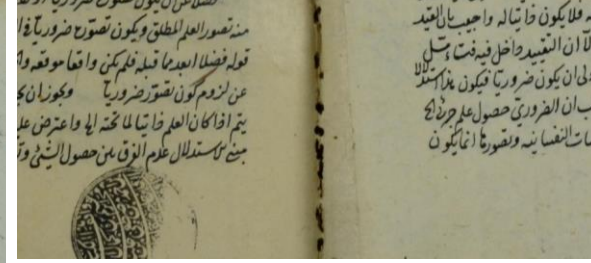
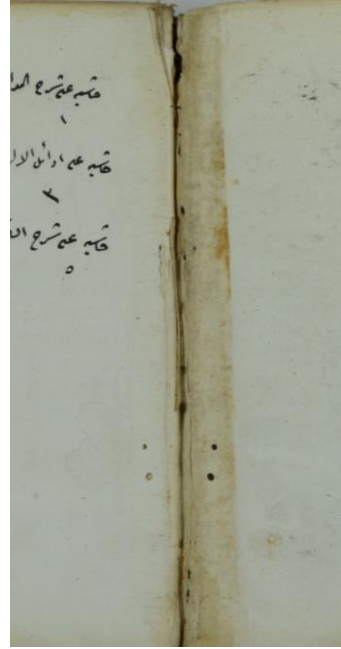
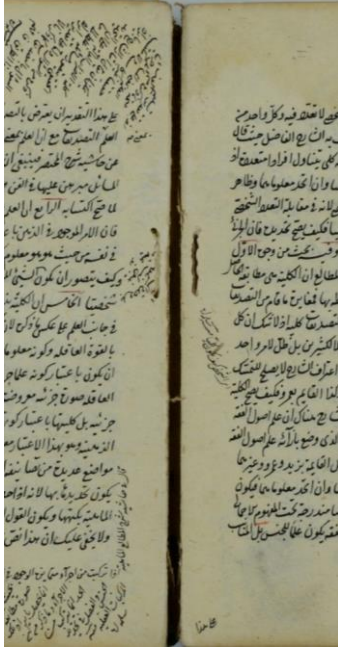
Metnin sırt kısmında eski onarım kâğıtları bulunmaktadır.

BOZULMALAR-CİLT

Kapaklarda böcek delikleri görülmektedir ve murakka katlarında ayrılmalar mevcuttur. Sağ kapak kopmuş durumda olup ışık tahribatına uğramıştır. Ayrıca kapak yüzeylerinde aşınma, soyulma, lekeler ve çizikler görülmektedir. Sırt derisi yırtılmış, sertleşmiş ve pul pul dökülmektedir. Böcek delikleri mevcuttur. Kapak ve sırt kenarlarında deri kayıpları bulunmaktadır.

BOZULMALAR-METİN

Eserin temel sorunlarından biri dijitalleştirilmemiş olmasıdır. Metinde sırt ve kolon dikişlerinde kopmalar görülmektedir. Bu durum formların dağılmasına ve sayfaların sırt kısmında yırtılmalara sebep olmuştur. Sayfalarda böcek delikleri ve mürekkep korozyonu bulunmaktadır. Mürekkep korozyonu 159-184. ve 253-262. varaklar arasında görülmektedir. Sırt kısmında bulunan eski onarımlar işlevini kaybetmiş durumdadır ve eserde ağırlık yapmaktadır.

ANALİZ TABLOSU

Analizler	Biyoloji	pH	Raman	XRF	Spot Test
Yapıldı	√	√	√	√	
Yapılmadı					

pH

164a : 4.88 - 7.90

168a : 4.95 - 7.25

196a : 6.77 - 7.79

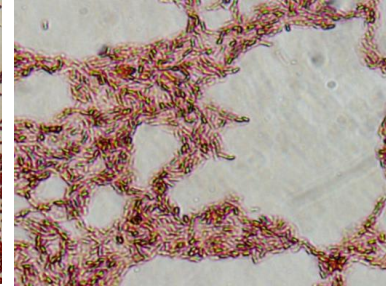
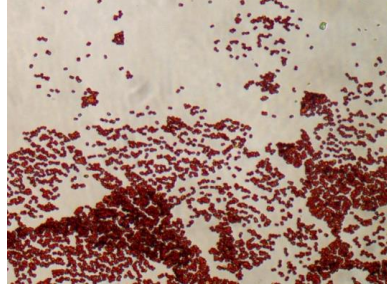
ANALİZLER - BİYOLOJİ

148a

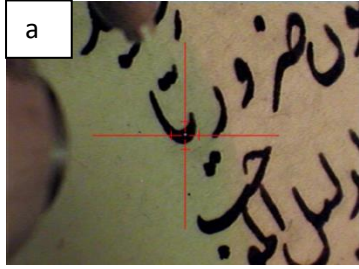
136b

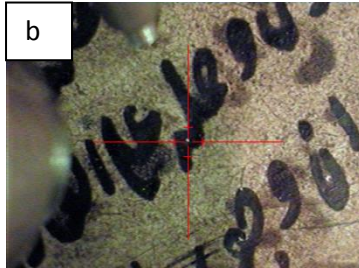
Eserde mikroorganizma lekelenmeleri tespit edilmiştir. İlgili bölgelerden steril eküvyon çubuklarla örnekler alınmıştır. 148a sırt, 136b sayfalarından örneklerin alındığı steril Swab sıvı (Nutrient Broth) besiyerine inoküle edilmiştir. Sıvı besiyerinde 24 saat 27°C de inkübasyona bırakılmıştır. Steril şartlarda sıvı besiyeri içerisindeki swabla MEA (Malt Extract Agar) besiyerine inokülasyon gerçekleştirilmiştir. Petri 27°C'de 14 gün inkübasyona bırakılmıştır. **148a sayfasında koloni morfolojisi:** Küçük benekler halinde, krem-beyaz renginde, opak, kenarları düzgün ve yükselmiş koloniler. **Mikromorfolojisi:** Gram negatif yuvarlak bakteri. **136b sayfasında koloni morfolojisi:** Düzensiz şekilli, krem-beyaz renginde, üstten buruşuk, transparan koloniler **Mikromorfolojisi:** Gram negatif çomak şeklinde bakteriler. **Sonuç:** İnkübe edilen besiyerindeki gelişmeler gözlenmiştir. İnkübasyon süresi sonrasında örnekte TSA besi ortamında mikroorganizmanın geliştiği görülmüştür.

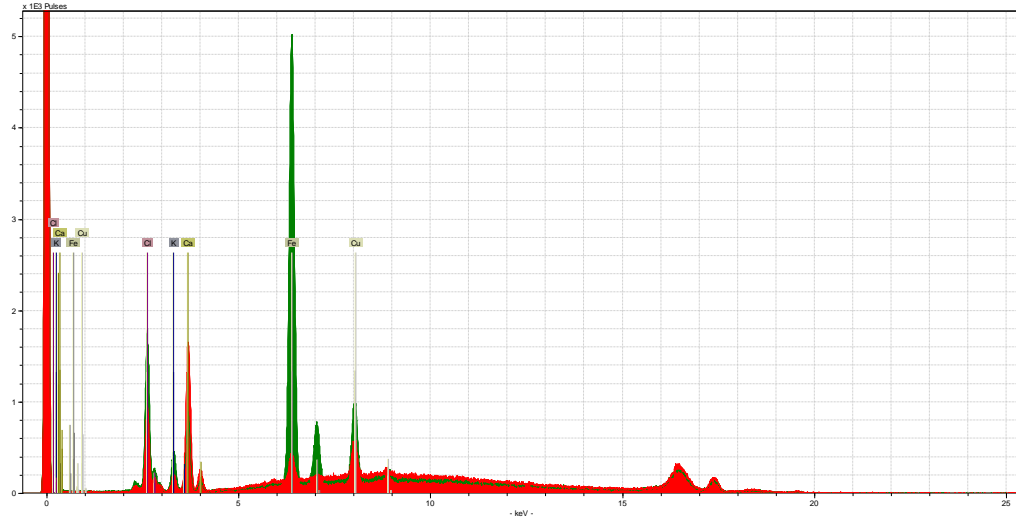
ANALİZLER - XRF

Şekil 1-a) 84a sayfası siyah mürekkep XRF analiz noktası görüntüleri

Şekil 1-b) 159a sayfası siyah mürekkep XRF analiz noktası görüntüleri

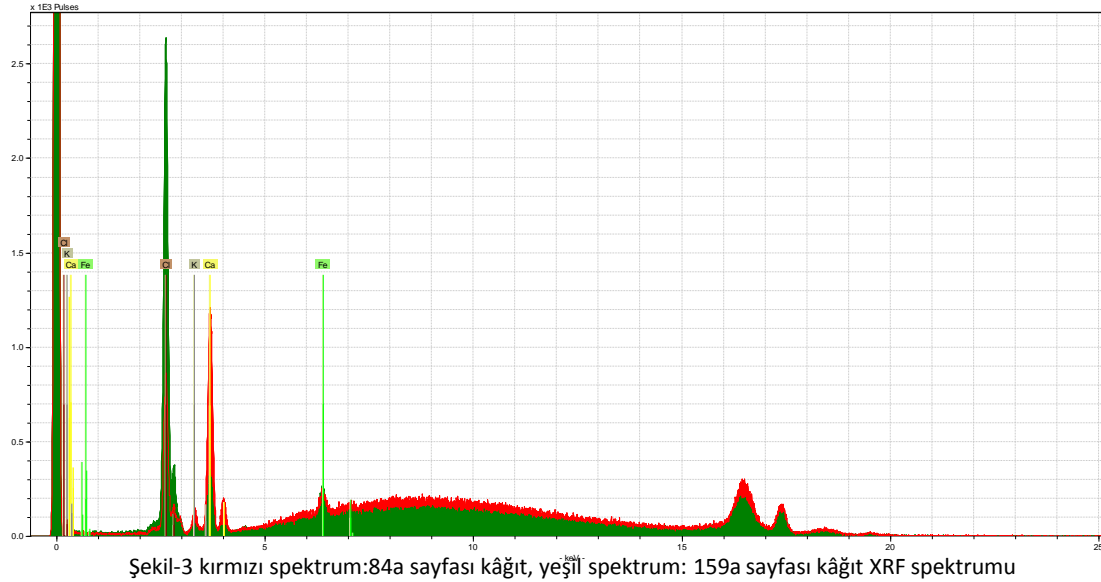
Şekil 2- kırmızı spektrum: 84a sayfası siyah mürekkep, yeşil spektrum: 159a sayfası siyah mürekkep XRF spektrumu

84a, 159a

84a sayfasında kullanılan siyah mürekkepte (Şekil-1a) majör element olarak Ca (kalsiyum), minör element olarak ise Cl (klor) tespit edilmiştir (Şekil-2). Siyah mürekkebin karbon (is) mürekkebi kullanılarak hazırlandığı düşünülmüştür.

159a sayfasında kullanılan siyah mürekkepte (Şekil-1b) majör element olarak Fe (demir), minör element olarak ise Cl (klor) ve Cu (bakır) tespit edilmiştir (Şekil-2). Demir içerikli mürekkep (demir mazı mürekkebi olabilir ancak moleküler spektroskopisi ile doğrulanmalıdır) olduğu düşünülen 159a sayfasının siyah mürekkebi 84a sayfasının siyah mürekkebine kıyasla ~154 kat fazla Fe (demir) sinyali vermiştir.

ANALİZLER - XRF

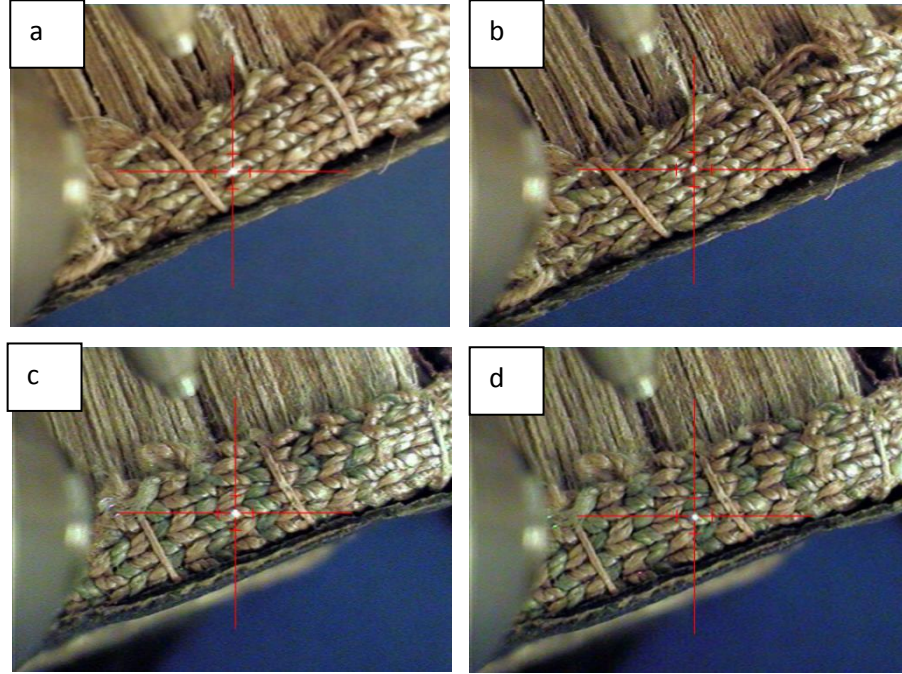
Eserin 84a ve 159a sayfalarının kâğıt ve mürekkep kısımlarından ölçümler alınmıştır. Yapılan XRF analizlerinde 84a sayfasının kâğıt kısmında majör element olarak Ca (kalsiyum), minör element olarak Cl (klor) tespit edilirken 159a sayfasının kâğıt kısmında majör element olarak Cl (klor), minör element olarak ise Ca (kalsiyum) tespit edilmiştir (Şekil-3). 159a sayfasının kâğıdından alınan Cl (klor) sinyali 84a sayfasınınkinden alınanın yaklaşık 3.06 katıdır.

ANALİZLER - XRF

Sayfa No	İncelenen kısım	Tespit edilen elementler (Yarı kantitatif)		
		Majör elementler	Minör elementler	Düşük sinyalde
84a	Kâğıt	Ca	Cl	K, Fe
84a	Siyah mürekkep	Ca	Cl	S, Fe, Cu
159a	kâğıt	Cl	Ca	K, Fe
159a	Siyah mürekkep	Fe	Cl, Cu	K, Ca
Baş şiraze -1	Krem	Ca	Fe	S, Cl, K, Cr, Cu, Br
Baş şiraze -2	Sütlü kahve	Ca	Fe	S, Cl, K, Mn, Cu, Br
Etek şiraze -3	Turuncu	Ca, Fe	K	S, Cl, Cu, Br
Etek şiraze-4	Yeşil	Ca	Fe	S, Cl, Mn, Cu, Br

Tablo 1- Beyazıt V.2139 demirbaş numaralı eserin XRF analizi sonuçları

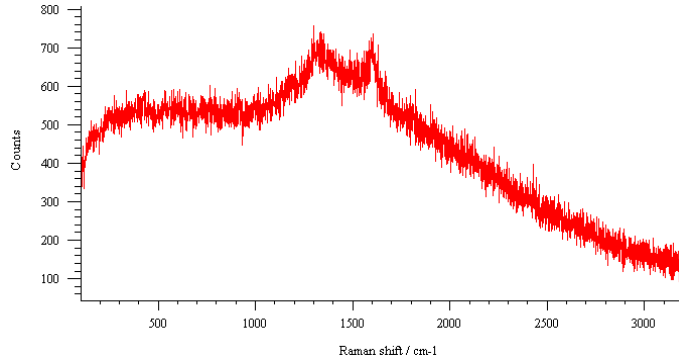
ANALİZLER - ŞİRAZE

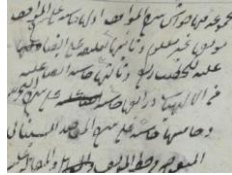
Şekil 4- a)Baş şiraze krem-1, b)baş şiraze sütlü kahve-2, c)etek şiraze turuncu-3, d)etek şiraze yeşil-4 analiz noktası görüntüsü

Eserin baş ve etek şirazelerinin yıkanmasından sonra oluşan renk farklılığı üzerine yapılan XRF analizlerinden elde edilen sonuçlar Tablo-1’de verilmiştir. Spektrumların sinyal şiddeti oldukça düşüktür ve çok belirgin farklar tespit edilmemiştir. Şirazelerden alınan Fe (demir) sinyal şiddetleri birbirine yakındır. Ca (kalsiyum) sinyal şiddetleri 1:2:3:4 noktalarında sırasıyla 36:42:24:28 oranındadır. Düşük sinyalde tespit edilen elementlerin eser miktarda bulunduğu tahmin edilmektedir. Düşük sinyalde tespit edilen Br (brom) varlığına dair bir yorum yapılamamıştır. Br (brom) sinyal şiddetleri kıyaslandığında 2 noktasının 1 ve 3 noktasının 2 katı sinyal verdiği, 4 noktasının ise ~%30 daha fazla sinyal verdiği hesaplanmıştır. Cu (bakır) sinyalleri kıyaslandığında 1:2:3:4 noktalarının sırasıyla 4:6:5:3 oranında sinyal verdiği görülmüştür. Cu (bakır) varlığı herhangi bir pigmente atfedilecek kadar fazla değildir. 1 noktasında eser miktarda tespit edilen Cr (krom) varlığı herhangi bir pigmente atfedilecek kadar fazla değildir. Sonuç olarak şirazelerde renk farklılığını belirleyebilecek herhangi bir inorganik pigmente ait anahtar element tespit edilememiştir.

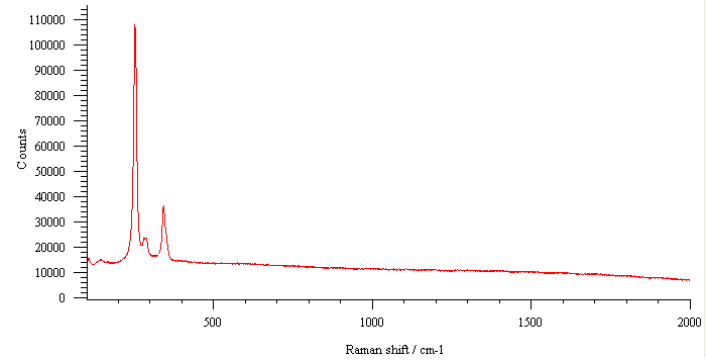
ANALİZLER - RAMAN

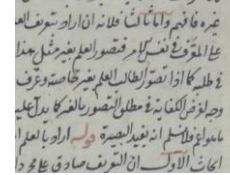
Şekil 1. Siyah mürekkeplere ait Raman spektrumu

1a

Şekil 2. Kırmızı mürekkep Raman spektrumu

4a

Eser üzerinde siyah ve kırmızı mürekkepleri tanımlamak üzere 1 ve 4a sayfasında Raman analizleri gerçekleştirilmiştir.

Siyah : İlk sayfa ve 4a sayfasında kullanılan siyah mürekkepleri tanımlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Raman analizleri neticesinde elde edilen Raman spektrumunda yer alan $\sim 1325 \text{ cm}^{-1}$ 'de orta(geniş) ve $\sim 1585 \text{ cm}^{-1}$ 'de orta (geniş) bantlar karbon siyahına işaret etmektedir.

Kırmızı : Kırmızı mürekkep tanımlanması için 4a sayfasında yapılan Raman analizinde 252 cm^{-1} 'de çok güçlü, 282 cm^{-1} 'de zayıf (omuz) ve 343 cm^{-1} 'de orta şiddete bantların yer aldığı spektrum elde edilmiştir. Kırmızı renk vermilion pigmenti kullanıldığına işaret etmektedir.

KONSERVASYON KARARLARI

Yazılı ve görsel belgelemesi tamamlanan eserin detaylı olarak durum değerlendirmesi yapılmış, aşağıdaki konservasyon işlemlerine karar verilmiştir.

- Metin ile cilt kısmında ilk 16 formada yoğun yapıştırıcı kalıntıları bulunduğu, sırt dikişleri kopmuş ve parça kayıpları olduğu için sadece ilk 16 formanın kalan kısımdan ayrılması ve kısmen birbirinden ayrılan metnin kalan kısmının in-situ olarak çalışılması,
- Mikroorganizma görülen alanlarda %70'lik alkol-su ile dezenfeksiyon yapılması,
- Korozyonlu alanlar için Bookkeeper ile asit giderme işlemi yapılması,
- Mürekkep korozyonu sebebiyle yanmış ve dökülen kısımların yeniden nemlendirilebilir Japon kâğıdı (remoistenable tissue) ile sağlamlaştırılması,
- Yeni kolon dikişinin yapılması ve orijinal şirazelerin sağlamlaştırılarak tekrar kullanılması,
- Cilt kapaklarının yüzeyinde bulunan ve gereğinden fazla yer kaplayan eski onarımların çıkarılması,
- Köstekte bulunan eksik kısımlara Japon kâğıdı ile tamamlama yapılması,
- Kapakların eksik kısımların uygun renkte deri ile tamamlanması, kopmuş olan kapağın deri ile tamamlanarak esere monte edilmesi,
- Eserin ilgili kütüphaneye teslim edilmesinden sonra hasar görmesini engellemek amacıyla, depolanması için kutu yapılması

KONSERVASYON - METİN

Varakları numaralandırılan eserin metin ve sırt kısmı birbirinden ayrılmıştır. Sırt bezi kullanılmayacak durumda olduğundan nemlendirilerek ve mekanik olarak eserden çıkarılmıştır.

KONSERVASYON - METİN

Metnin sadece ilk 16 formasının sırt kısımlarında in-situ olarak çalışılmayacak kadar böcek hasarı olduğu için, ilk 16 forma kalan kısımdan ayrılmıştır.

KONSERVASYON - METİN

İlk olarak fırça ile kuru temizlik yapılan esere yazısız alanlarda sünger silgi ile kuru temizlik yapılmıştır. Ardından korozyonlu alanlar için Bookkeeper ile asit giderme işlemi yapılmıştır. Mikroorganizma tespit edilen alanlarda %70'lik etil alkol ile dezenfeksiyon işlemi yapılmıştır.

KONSERVASYON - METİN

Forma sırtlarındaki yapıştırıcı kalıntıları metil selüloz ile nemlendirilerek uzaklaştırılmış, işlevini yitirmiş olan eski onarımlar nemlendirilerek çıkarılmıştır. Sayfa kenarlarındaki eksik olan kısımlara ve böcek tahribatı sebebiyle oluşan yırtıklara çift taraflı olarak Japon kâğıdı (Nao K-37 ve RK 00) ile sağlamlaştırma ve tamamlama yapılmıştır. Ayrıca sırtta bulunan eksik kısımlar uygun kalınlıkta Japon kâğıdı (Nao K-37) ile tamamlanmıştır.

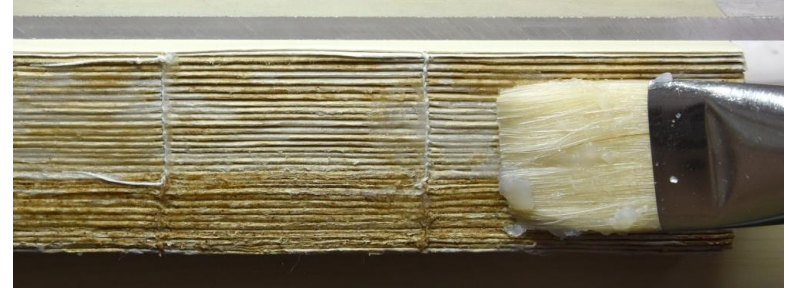
KONSERVASYON - DİKİŞ

a

b

c

Kâğıt onarım işlemlerinin ardından sayfalar formalar haline getirilmiş, ön kısma eklenen yan kâğıtlar (Fabriano) dikişe dahil edilmiştir. Sağlamlaştırma amacıyla in-situ çalışılan mevcut formalar 2 forma öncesinden başlanarak %100 keten ip kullanılarak iki duraklı zincir dikişi ile dikilmiştir(a). Forma dikişinin ardından uygun ölçüde hazırlanan ve uygulama öncesi sıcak su ile yıkanıp düzleştirilen %100 pamuk sırt tekstili(b) nişasta tutkalı (8/1) ile metnin sırt kısmına yapıştırılmıştır(c).

KONSERVASYON - ŞİRAZE

a

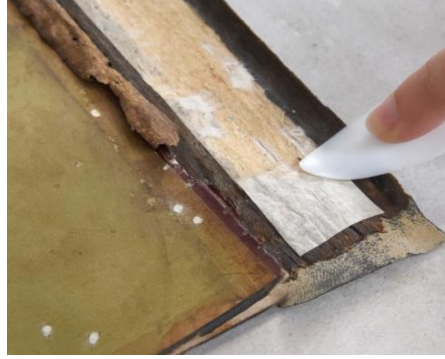
b

c

Eserin keten ip ile yeni kolon dikişi yapılmış daha sonra ılık suda yıkanıp kurutulmuş olan şirazeler(a), daha ince bir keten ip kullanılarak esere monte edilmiştir. 5 adet kolon dikişi şirazenin üzerinden geçirilerek tutturulmuştur(b). Metnin sırtında yapılan onarımdan sonra genişleme olmuş ve şiraze eksik kalmıştır, eksik kalan kısım aynı renkte iplerle ve aynı teknik ile kaldığı yerden devam ettirilerek tamamlanmıştır. Esere monte edilen orijinal şirazenin mevcut kolon ipleri eserin sırt kısmına ve forma içlerine nişasta ile yapıştırılmıştır(c).

KONSERVASYON - CİLT

Cildin murakka katmanları nişasta tutkalı ile sağlamlaştırılmıştır. Sırt derisinin iç kısmında bulunan ve sırt desteği amacı ile kullanıldığı düşünülen kâğıdın eksik kısımları Japon kâğıdı ile tamamlanmıştır. Cilt yüzeyinde bulunan ve gereğinden fazla yer kaplayan eski onarımlar, su ile nemlendirilerek uzaklaştırılmıştır. Sırt derisinin etek ve baş kısmındaki eksik kısımlar orijinaline uygun renkte boyanan deri ile tamamlanmıştır.

KONSERVASYON - CİLT

Sol kapaktaki köstek derisinde bulunan eksik kısımlara akrilik boya kullanılarak uygun tonlarda renklendirilmiş Japon kâğıdı ile tamamlama yapılmıştır. Sağ kapaktaki kösteğin yapıştırıldığı hat boyunca yan kâğıda ekstra yük bindirmesi, geniş ve kalın olması sebebi ile kullanılmamasına karar verilmiş, yerine aynı renkte akrilik boyayla renklendirilmiş Japon kâğıdından yeni köstek yapılmıştır.

KONSERVASYON - CİLT

Metnin sırt kısmında yapılan onarım sonrasında genişleme olması sebebiyle sırt derisi yeterli gelemeyip dar kalmıştır. Bu yüzden benzer tonda renklendirilmiş deri ile tamamlanmıştır. Ardından kapaklar ile metin nişasta tutkalı ile yapıştırılmıştır.

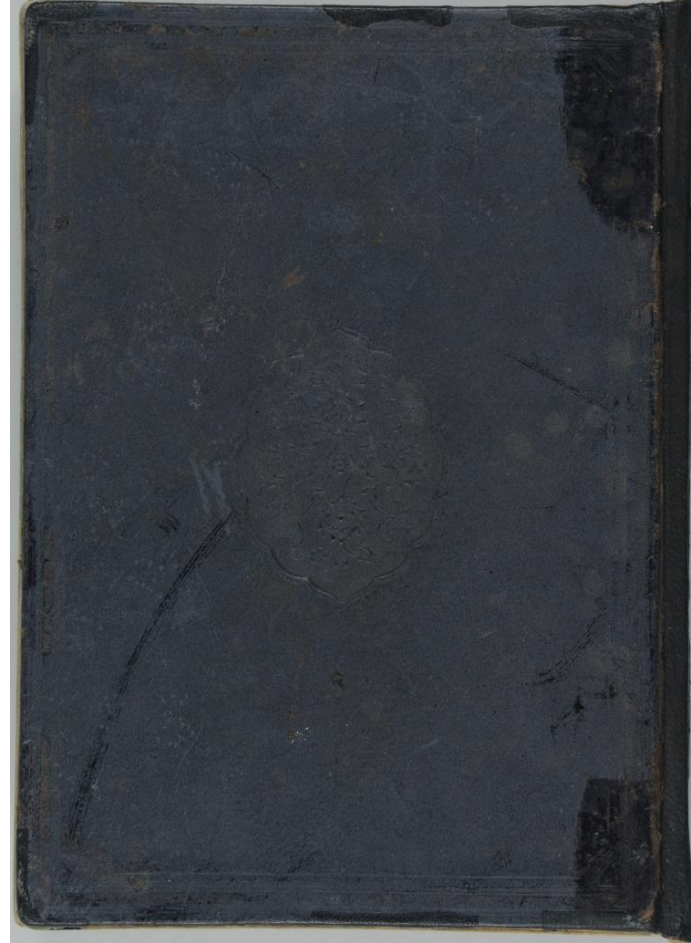
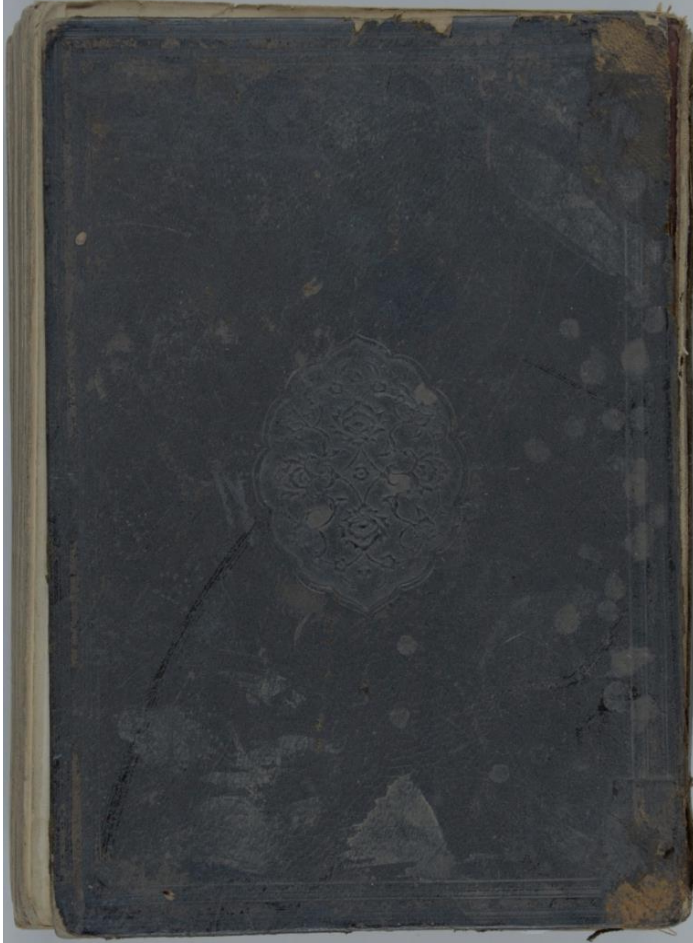
KONSERVASYON - CİLT

Kapalarda bulunan böcek delikleri liflendirilmiş Japon kâğıdı ile doldurulmuş ve akrilik boya ile esere uygun tonlarda renklendirilmiştir. Sırt derisinde oluşan sertlik ve döküntü için deri yumuşatıcı, koruyucu yağ kullanılmıştır. Son olarak eserin ölçülerine uygun asitsiz karton ile koruyucu kutu hazırlanmıştır.

ÖNCESİ & SONRASI

Ön kapak

ÖNCESİ & SONRASI

Arka kapak

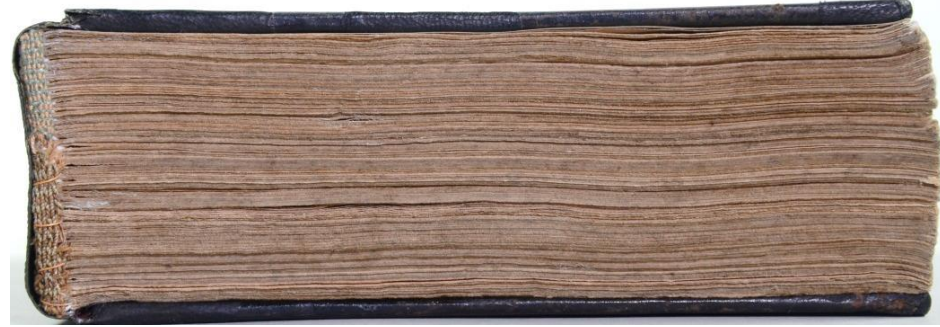
ÖNCESİ & SONRASI

Etek

Baş

ÖNCESİ & SONRASI

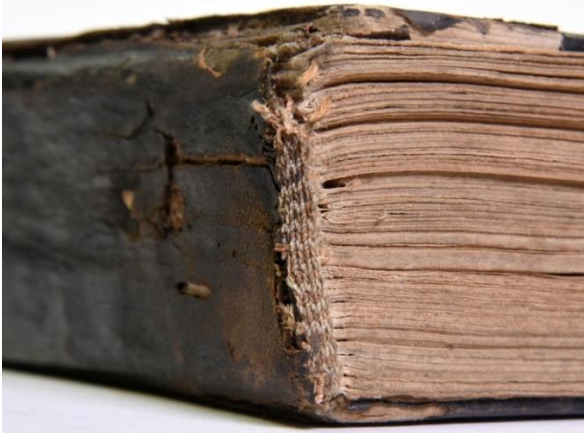
Sırt

Ön kenar (Ağız)

ÖNCESİ & SONRASI

Şiraze, baş

Şiraze, etek

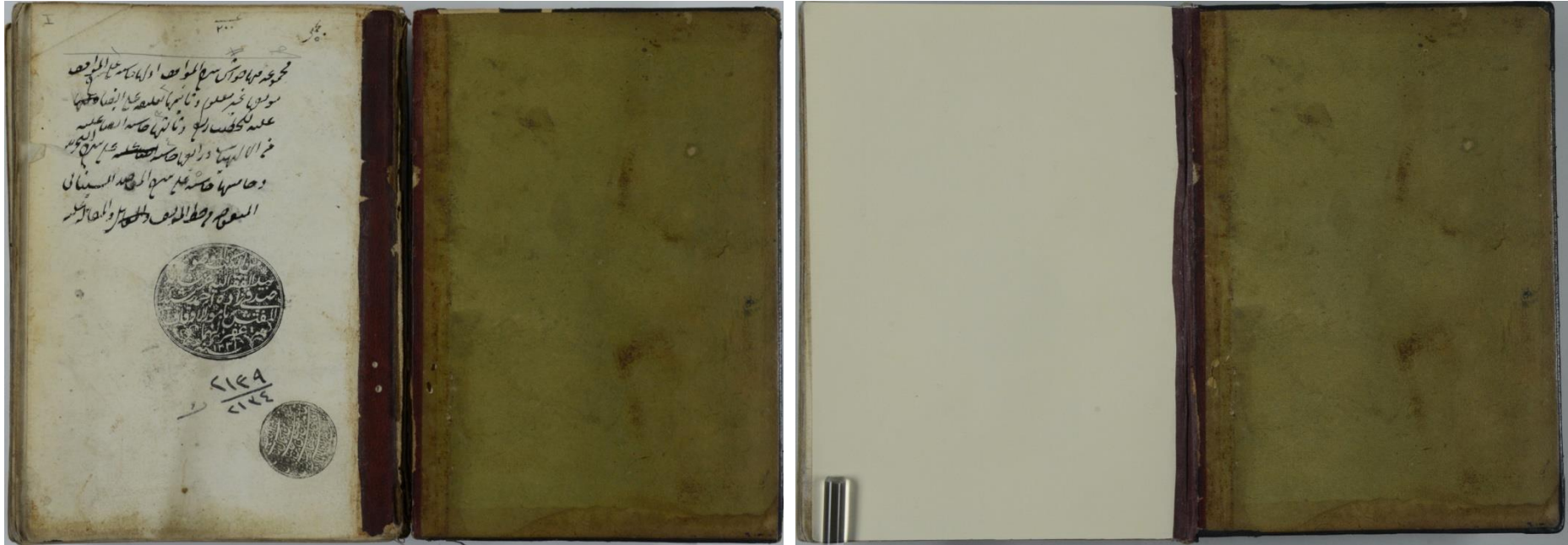

ÖNCESİ & SONRASI

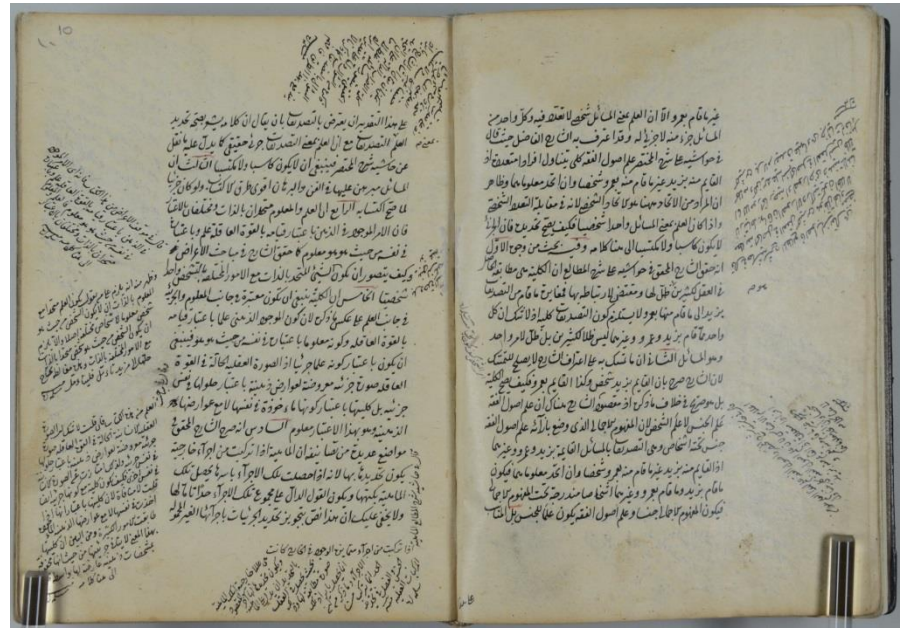
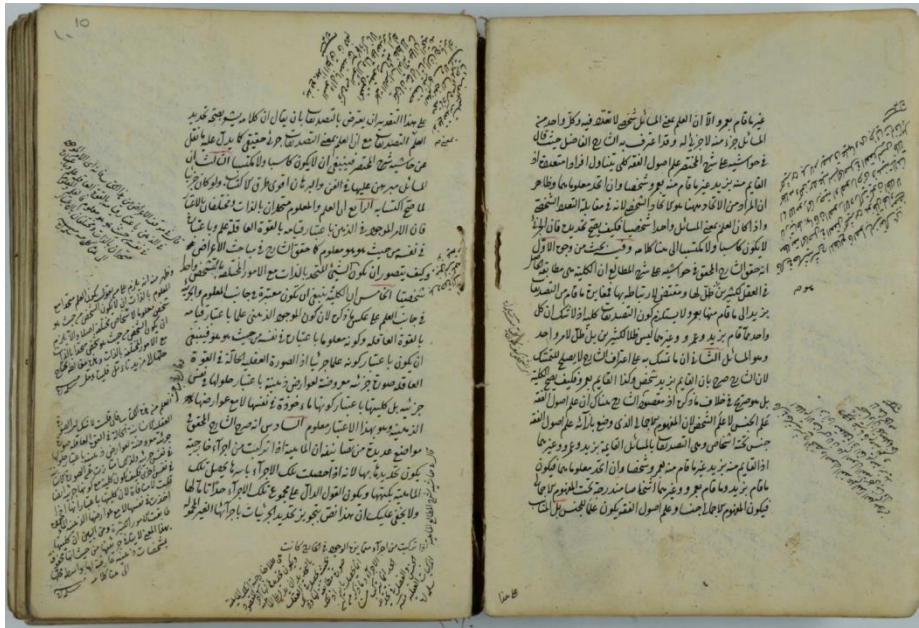
Arka kapak içi

ÖNCESİ & SONRASI

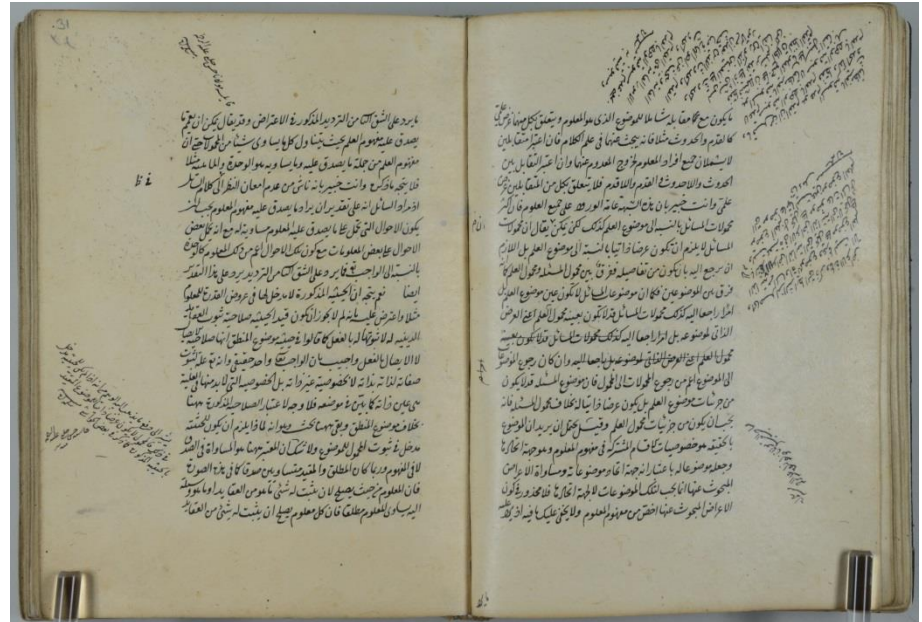
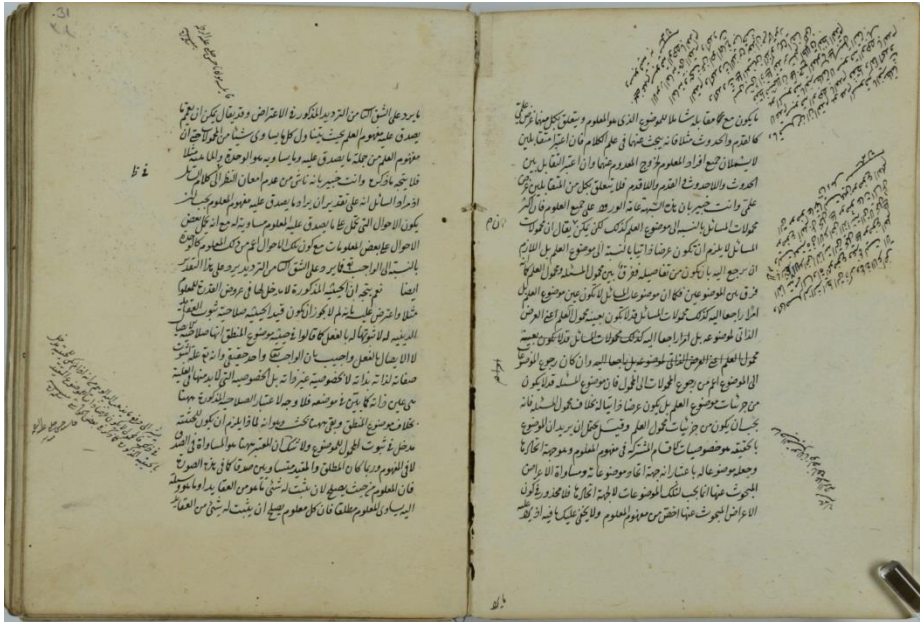
Ön kapak içi

ÖNCESİ & SONRASI

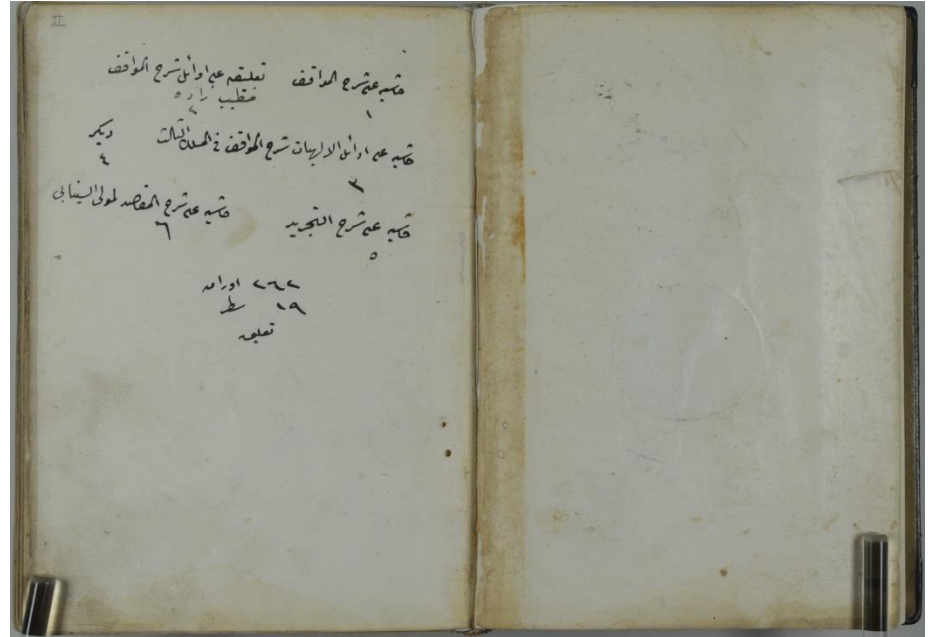
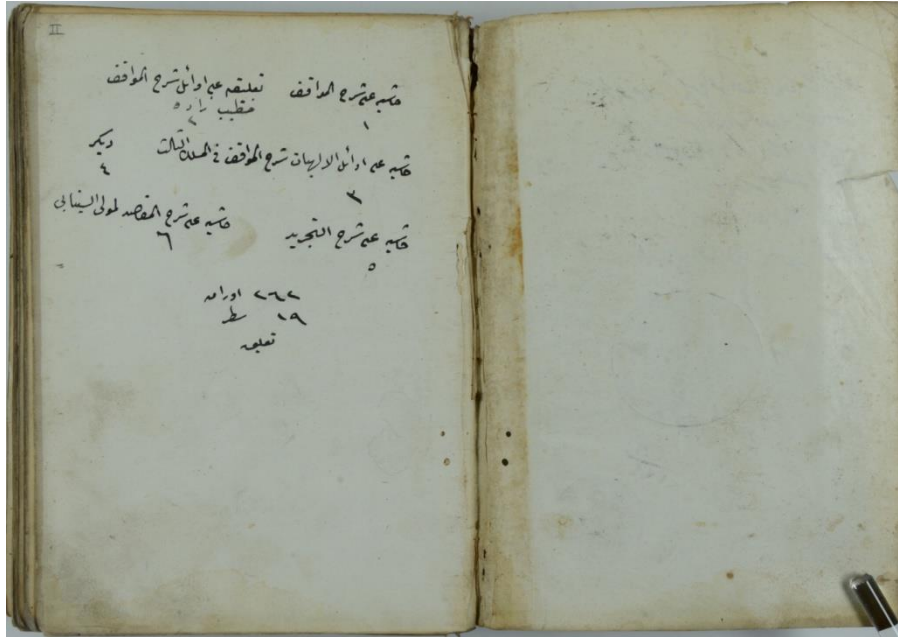

ÖNCESİ & SONRASI

ÖNCESİ & SONRASI

Ib - IIa